

JÁSZI OSZKÁR ÉS KÖZÉP-KELET-EURÓPA

(*DUNA-VÖLGYI BARÁTSÁGOK ÉS VITÁK – JÁSZI OSZKÁR
KÖZÉP-EURÓPAI DOSSZIÉJA. Budapest, 1991.*)

„Harcunk az emberi méltóságért és a nemzetek egyenjogúságáért: Egy dunai ember emlékeiből.” E mondatot szánta az 50-es évek közepén a 80 éves Jászi Oszkár emlékiratainak címéül, amelyeket azonban nem sikerült befejeznie. E mondat tökéletesen érzékelteti Jászi emberi és politikai eltökéltségét egy eszme mellett, amelyért, illetve amelynek gyakorlatba való átültetéséért több évtizeden át küzdött. Kezdetben hazájában próbálta érvényre juttatni, majd ahogyan tornyosultak a bajok a Monarchiában, ill. Magyarországon, és egyben tágult a látóköre, ezen eszmét szélesebb térségben, immár az egész Duna-tájon szorgalmazta, míg végül is amikor az óceánon túlra kényszerült, az Egyesült Államokban próbálta elképzelésének megnyerni mind a közvéleményt, mind az események szálait kezükben tartó politikai köröket. Hogy igyekezete nem járt sikerrel, nem rajta múlt. A különféle akadályokat maga is látta, de kitartott elvei mellett, s halála előtt nem sokkal arra a kérdésre: miért nem sikerült a Duna-völgyi föderációt megalkotni, optimista feleletet adott: „...minthogy vannak álmok, melyek erősebbek és reálisabbak, mint a napi politika kis játéka és tülekedései, érdemes a felvetett, ma szomorúan elméleti kérdésre megkísérelni a választ, hogy ha egyszer a nagy fordulóponthoz bekövetkeznék, tisztán lássunk, és résen legyünk” (21. o.). Sajnos, mintegy negyven év után is még csak itt tartunk ezen eszmét illetően...

A cím első része egyértelműen utal a kötetben megjelentetett anyagra, ellenben a második része nem tükrözi híven a könyvben foglaltakat. Ugyanis ismervé Jászi munkásságát és a dunai, de főként a balkáni régió népei barátságának mélyítésére tett erőfeszítéseit, e kötet csak egy része Jászi *Közép-európai dossziéjának*.

A kötet bevezető tanulmányát Litván György és Szarka László írták. A szerzők ebben bemutatják Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekben kifejtett elméleti és gyakorlati politikai tevékenységét, egészen a kezdetektől.

Jászi egy több mint tíz évig tartó fejlődésen ment át, míg el nem jutott a Duna-táji népek összefogásának gondolatáig. A 20. század elején tűnt fel a magyar politikai élet palettáján. Neve előbb csak a nemzetiségi

kérdés elméleti szintű tárgyalásánál vetődött fel, különböző, de legfőképpen tudományos igényű folyóiratokban. A kezdet kezdetén azonban nagy erővel hatottak rá a korabeli napi politikában lejátszódó események. Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a magyar politikai élet második reformnemzedékének egyik vezéregyéniségeként ő volt az, aki a – megoldhatatlannak tűnő – nemzetiségi kérdést tudományos alapokra helyezve kezdte el tanulmányozni. Effajta próbálkozásai során arra törekedett, hogy a különféle oknyomozások és rendszerbeli megoldások keresése közben kiiktassa a napi politika „kis csintalanságait” e kérdés vizsgálatából. Erre tett kísérletei és törekvései a korabeli magyar politikai közgondolkodásban új áramlatok elindítói lettek.

A korszellemet szem előtt tartva ez az út Jászi részére rögsnek bizonyult. Ám kitartó kutatásainak és vizsgálódásainak hatására az első világháború végéig – mint az események kortársa, egyszersmind megtagasztalója – belátta, hogy az addigi rendszer tarthatatlan. Még ha részéről kései volt is e felismerés (ezzel nem állt egyedül), bölcsebb volt többeknél, hiszen a háború végén a bekövetkező politikai megoldásokban meghatározó szerepet játszó politikusok közül sokan nem jutottak el eddig. Ellenkezőleg: engedtek a politika és a diplomácia piszkos kis játékainak, s átgondolatlanul vagy mert nem okultak a régi rendszer hibáin, az első világháborút lezáró békerendszerekben, elsősorban az utódállamokban, kicsinosítva, kikozmetikázva további életet biztosítottak az idejemúlt rendszernek. Mert képtelenek voltak szabadulni a fogat fogért, szemet szemért elvtől. Jászi ekkor már gyökeres változásokat javasolt a Duna-táji népek viszonyainak kiépítésében. Addigra, pontosabban 1918-ra már végérvényesen feladta azt a korábbi pozícióját, hogy az 1868-as nemzeti-ségi törvény következetes érvényesítése orvosolni tudná a nemzetiségi bajokat. Eljutott a Monarchia föderális alapokon való átalakításának gondolatáig, de csak az összeomlás és kéthónapi miniszterkedése nyomán kifejtett erőfeszítései ébresztették annak tudatára, hogy Magyarország integritásának gondolata sem tartható tovább. Igaz, ez csak néhány év múlva érlelődött meg benne igazán, amikor megtette az utolsó, de legnagyobb lépést. E lépése, ahogyan Hanák Péter jellemezte egy Jásziról írt tanulmányában, a dunai patriotizmus gondolatában nyilvánult meg, melynek lényege Jászi azon felismerése volt, hogy a Duna-medence gyökeres újjászervezésében nem kizárólag a magyar etnikumnak jut az a szerep, hogy e régiót a dunai patriotizmus szellemében megerősítse és újjászervezze, hanem ez minden itt élő népnek egyenánt feladata. Ekkor már emigrációban élt, az újból éledő nacionalizmus őrlete és a kialakuló háborús gócpontok közepette mégis sokat próbálkozott mind elméletileg (különböző cikkek, tanulmányok írásával), mind gyakorlatilag, személyes érintkezései révén jobb belátásra bírni Bécs, Prága, Belgrád, Bukarest új politikai tényezőit népeik és saját népe jobb és szebb jövője érdekében ezen a tájon. A nacionalizmus erősebbnek bizonyult Jászi dunai patriotizmusánál. Hiába intette az itteni népeket már a 30-as évek elején, hiába óvta

őket a másik még nagyobb és véresebb háborútól, próbálkozásai zátonyra futottak. Ennek ellenére, vagy talán éppen ennek kapcsán maradandót alkotott az 1929-ben Chicagóban megjelent, figyelmeztetésnek szánt könyvében (*The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, ill. *A Habsburg Monarchia felbomlása*, Bp. 1983), amelyben mélyrehatóan elemezte az e térségre nehezedő problémát. E művében éleslátásának köszönhetően nemcsak feltárta a bajok okait, de távlatokat is nyújtott megoldásukra.

Az emberiség, minthogy sohasem okul a történelem nyújtotta tanulságokon, másodszor is elkövette a hibát, s megívta II. világháborúját is. E háborúba a korábban nem rendezett kérdések miatt, amelyeket illetően Jászi és a hozzá hasonlóan gondolkodó értelmiségiek figyelmeztető szava nem tudott érvényesülni, a Duna-táji, de a balkáni népek is belekeveredtek. Eredményt egyikük sem tudott elérni a nemzetiségi kérdés megoldásában.

Ezt érezte át újból a távoli Amerikában Jászi, s amikor meggyőződött róla, hogy a demokrácia e háború után sem tud utat törni magának Közép-Kelet-Európában, megfogalmazta testamentumát: „...tisztán lásunk és résen legyünk”.

A kötetben megjelentetett dokumentumok, levelek, cikkek három tematikai részre tagolódnak.

Az első a *Nemzeti egyenjogúságért – Demokratikus Magyarországért (1911–1918)*, a második *Az emigráns politikus és tudós (1920–1939)* és a harmadik rész *A magyar kisebbségek védelmében (1945–1947)* címet viseli.

A megjelentetett írások, vonatkozik az elsősorban a levelekre, kétirányúak. Nemcsak a Jászi által írt levelek kerültek a kötet lapjaira, hanem a neki szólók is. Egyesek kérő, mások köszönő levélben fordultak hozzá. Az első fejezetbe sorolt levelek 1911 és 1918 között keletkeztek, amikor Jásziban a nemzetiségek mindjobban a barátjukat, segítőjüket vélték fellelni. Először mint vezető értelmiségit keresték fel, arra kérve őt, hogy segítsen rajtuk, s gondjaikat, bajait tárja a haladó közvélemény elé. Később már mint politikushoz, a polgári radikálisok vezetőjéhez, végül pedig mint a nemzetiségi ügyek miniszteréhez folyamodtak hozzá. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy minisztersége alatt Jászi inkább fordítottan cselekedett, pontosabban a magyarságot, ill. Magyarországot próbálta megóvni a háború végnapjaiban a környező népek megnövekedett nacionalista-terjeszkedő vágyaitól.

A második részben azok a levelek és cikkek kaptak helyet, amelyekben Jászi mint emigráns tudós és politikus szól az utódállamokban rekedt magyar értelmiségiekhez, mozgalmak vezetőihez, de nem utolsósorban ezeknek az államoknak kiemelkedőbb és kevésbé jelentős politikusaikhoz is intézte szavait. Célja elsősorban a határokon kívül rekedt, azaz a kisebbségbe került magyarság jogainak a nemzetközi előírások alapján való biztosítása és megvalósítása. Az említett írások közül nem egy a dunai népek összefogására ösztönöz az új határok közepette, valamint az utódállamokbeli demokratikus változásokat kívánja serkenteni. Közülük

érdemes kiemelni a következőket: *Nyílt levél Averescu román miniszterelnökhöz az erdélyi magyar kérdés tárgyában* (126–131. o.); *A dunai szövetség jövője* (137–144. o.); *Romániai benyomások. Nyílt levél a Revista Vremii igazgatójához* (174–178. o.); *Az emigráció és a Sarlósok* (203–209. o.) stb. Néhány e fejezetbeli cikke, melyekből nagyfokú és mélyreható előrelátás tűnik ki, már figyelmeztetés az újból kialakuló háborús hisztéria követőinek, valamint azoknak, akik még tehetnének valamit a háború elkerülése végett. Ilyen pl. a *Háborús csúszás a Duna völgyében* (217–230. o.) és a *Békés revúzió* (247–250. o.).

A harmadik részben négy levele a szlovákiai magyarságot közvetlenül a II. világháború végén ért megpróbáltatásokat veszi számba. Jászi ez ügyben is megpróbált mindent, a csehszlovák köztársasági elnökhöz, Edvard Benešhez (1945–48) fordult levélben, sajnos kevés sikerrel, mert ígéreteken kívül nem sikerült mást elérnie. Ezzel egyidejűleg, nagyobb sikerre számítva, az amerikai közvéleményhez szólt a *New York Times* hasábjain a szlovákiai magyarok ügyében. A nagypolitikára azonban ezek az írásai sem gyakoroltak lényeges hatást. A kitelepítés, ill. a „lakosságcsere” bekövetkezett. Hogy csüggedése ellenére Jászi továbbra is erőt tudott venni magán, és másokat is erre volt képes buzdítani, bizonyítja a kötetben utolsóként megjelentett írása. Az 1947 márciusában keltezett *Üzenet az egri diákokhoz a Dunai konföderációról* című írásában újból hitet akart ébreszteni, s a Duna-tájon lejátszódott sok véres esemény ellenére arra buzdította az egri diákokat és nemcsak őket, hogy tartsanak ki a dunai szövetség eszméje mellett.

Mint a fentiekből kitűnt, az itt megjelentetett írások legnagyobb része a szlovákiai és a romániai magyarság sorsának alakulásával foglalkozik. De a könyvben helyet kaptak Jászi olyan levelei is, amelyek néhány kiemelkedő vajdasági szerb értelmiségihez íródtak, pl. Žarko Jakšićhoz, Tihomir Ostojichoz, illetve a válaszlevelek. Továbbá megjelent benne egy szerb sajtóbeli értékelés is (46–48. o.) Jászi Oszkár egy nemzetiségi kérdéssel foglalkozó 1914-beli cikkéről, valamint Jászinak jugoszláviai és romániai útjáról 1920-ban közreadott nyilatkozata. A kötetben foglalt több terjedelmesebb írás a jugoszláviai magyarság helyzetét is érinti.

Legvégül pedig jegyezzük meg, hogy e kötet abban a hitben erősíti meg az olvasót, hogy mindaddig, amíg Közép-Kelet-Európában, de tágabb térségben is lesznek problémák a nemzetiségi kérdés megoldatlansága miatt, Jászi Oszkár gondolatai és eszméi nem veszítenek jelentőségükből és aktualitásukból.

PÁL Tibor